

ЖЕЉКО БЈЕЛАЈАЦ*

Правни факултет за привреду и
правосуђе
Нови Сад

УДК 351.78

Оригиналан научни рад
Примљен: 20.05.2016
Одобен: 11.06.2016
Страна: 189-215

ЕВОЛУЦИЈА РАЗЛИЧИТИХ ПРИСТУПА У СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак: Потреба за безбедношћу и сигурношћу једна је од првих потреба, поред физиолошких, која се јавила код човека. Дакле, од првих видова организовања, тј. од првобитне заједнице можемо пратити еволуцију безбедности као људске потребе. Евидентно је да неопходност за безбедношћу и сигурношћу представља есенцијалну неопходност, што је предуслов за стварање мирних и стабилних друштава. Та нужност је комплексна, вишеструко је узрокована и условљена је међусобном повезаношћу више различитих фактора. Уколико појединци или групе људи нису заштићени, како у физичком, материјалном, тако и психолошком погледу, уколико им се повређују основна људска права, па живе са осећањем страха и неизвесности, онда се не може говорити о њиховој могућности и способности да воде живот прихватљивог квалитета, који је достојан савременог човека. Немогућност уживања ове нужности на изванредан начин обесмишљава и чини ирелевантним човекове примарне физиолошке потребе, означене у хијерархији људских потреба. Природна је тежња човека да живи у безбедним условима. Због тога стварање таквих услова представља човеков витални интерес.

Кључне речи: безбедност, концепт безбедности, студије безбедности

Увод

Настанак и развој (система) безбедности као друштвене појаве, могуће је анализирати почевши још од Старог века, (нарочито код Грка и Римљана), периода апсолутистичких монархија (од 15. до 18. века), уставних монархија, па све до садашњег времена, када безбедност добија потпуно ново значење и одређује се као једна од најважнијих човекових потреба. На самом почетку је постојала безбедност као појава – чињеница, затим безбедност као здраворазумска свест, па потом и метафизичка свест и напослетку безбедност као филозофија живота. У научној и стручној јавности око тумачења појмова изазова, ризика и претњи безбедности, настале су бројне контроверзе, око чега постоји

* zdjbjelajac@gmail.com

континуирана и интензивна расправа. Уопштено речено, безбедност значи сигурност, а у том контексту се подразумевају и мере које се предузимају да људи буду безбедни и заштићени. Сигурност се може дефинисати као слобода, која „удаљава“ појединца од страха, анксиозности, опасности, сумње. Слобода заправо чини бит човека. Она истиче његову човечност која га разликује од осталих бића детерминисаних нужношћу. Безбедност је наравно и термин којим се означава заштита државе или организације од криминалних активности, тероризма, шпијунаже, итд.

Од најранијег периода развоја цивилизације, безбедност је постала неопходна за људску егзистенцију и у општем дискурсу заузима посебно, можда чак и централно место. Термин безбедност данас преовлађује у језику модерне политике, до те мере да када жели да се истакне постојање неког проблема, подвлачи се његова важност с аспекта, националне, регионалне или међународне безбедности. Такође, безбедност је постала значајна научна дисциплина која обухвата више специфичне области истраживања, и која артикулише практична знања изведена из различитих области пословања и свакодневног живота модерног човека. До свеопште употребе термина безбедност долази упоредо са убрзаном индустријализацијом и урбанизацијом, али и манифестацијом милитаризма у свету. Измењеној перцепцији безбедности нарочито доприноси пораст и разноликост криминалних делатности (како организовано, тако и конвенционално криминала), али и несвакидашња ескалација међународног тероризма. У датом контексту, на пример, питање личне безбедности чланови краљевских породица или припадници „високог“ друштва, постављају као примарни витални интерес. Масовно почињу да се оснивају и ангажују разне агенције које пружају услуге безбедности имовине и лица. Данас, многе компаније, банке, школе, итд., запошљавају безбедносне службе за пружање заштите. Безбедност је постала објективна потреба као „брана“ од свих облика угрожавања појединца, друштва, државе и глобалне заједнице.

Сва комплексност и неодређеност термина безбедност, нарочито је дошла до изражаја окончањем тзв. „Хладног рата“¹, када су успостављени другачији стандарди у погледу карактера претњи као индикатора несигурности у свим сферама људског живота. Са колапсом биполарног система безбедности, природа овог појма, почиње да се студиозније обликује и анализира, са исто-

¹ Хладни рат је назив за отворено, али ограничено ривалство и непријатељство које се после II светског рата развило између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза, као и између њихових савезника. И једни и други изашли су као победници из II светског рата, али су политичке разлике између њих убрзо прерасле у Хладни рат, који упркос сталној ратној претњи никада није прерастао у свеобухватни војни сукоб. До 1949. свет је био грубо подељен између прозападних и прокомунистичких држава. Савезници две супротстављене стране водили су ратове у њихово име, попут оних у Кореји (1950–1953) и Вијетнаму (1955–1975), док су и Америка и Совјетски Савез нагомилавали огромне арсенале нуклеарног и другог оружја. Покушаји да се постигне разумевање између две стране пропали су 70-их година 20. века. До касних осамдесетих година, Америка је надмашила Совјетски Савез у издвајању средстава за нуклеарно наоружање и гурнула Совјете ка финансијској пропасти, што је довело до низа споразума о смањењу наоружања 1988. и 1991. године:

<http://www.opsteobrazovanje.in.rs/istorija/hladni-rat/01/04/2016>.

ријске, политичке, феноменолошке, етиолошке и семантичке тачке гледишта. Истовремено, последње деценије цивилизацијског развоја, донеле су импозантне промене, не само у научном и технолошком развоју, већ и у глобалном политичком поретку, што је условило да се модификује свеукупна перцепција о безбедности, условљена новим безбедносним изазовима и претњама које нису раније детектоване или су пак, добијале премало пажње.

Разликовање главних приступа у области безбедносних студија

Џозеф Нај (*eng. Joseph Nye*) је дао један интересантан поглед на свет: „Свет на почетку 21. века је несвакидашњи коктел континуитета и промене.“² Противречности, тренутно присутне између актера светске политике, су изнедриле нове претње, изазове и ризике по све учеснике међународне безбедности. Не може се са сигурношћу рећи ни за један објекат безбедности који су све облици и извори угрожавања његове безбедности. Незаустављиви и трајни процес преобликовања безбедности одразио се на промене замисли и концепта безбедности. Тако, држава више није главни предмет интересовања изучавања науке о безбедности. Место државе преузеле су транснационалне и међународне организације, нације, националне мањине, разне професионалне и маргинализоване групе и као најбројнији чиниоци безбедности - појединци.³ Дакле, дуготрајни референтни објекат безбедности - држава полако се помера из средишњег оквира замисли безбедности и његово место заузима појединац. Променом разматрања референтног објекта безбедности, долази до промене значења многих појмова који се односе на безбедност. Међу наведеним појмовима налази се и кованица култура безбедности, која се у овом тренутку појављује као нешто ново у разматрању безбедности. Међутим, пре ће бити да ова синтагма добија свој пуни смисао постављањем појединца на пиједестал замисли безбедности.⁴ Иако су ове промене које се дешавају евидентне, многе дефиниције су и даље конфузне и двосмислене, наклоњене више да прикрију ионако сложену природу безбедности, него да објасне. Зато и данас многи безбедност континуирано посматрају из глобалне перспективе, а само успут, по потреби из перспективе појединца.

У области безбедносних студија можемо разликовати три главна приступа:

1. Традиционални приступ, који је посебно карактеристичан за период, пре и за време хладног рата, према критикама био је превише узак да прикрије све аспекте безбедности, концентрисан искључиво на војне претње и углавном је био фокусиран на националну безбедност, као и на безбедност држава;

² Joseph S. Nye Jr., *Understanding International Conflicts*, Fourth edition, (Foreward by Stanley Hoffman), Longman, New York, 2003, p. 2.

³ Далибор Кекић, „Култура безбедности у савременим схватањима безбедности“, *Међународни проблеми*, Вол. LVI, бр. 2–3, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2004, стр. 221–248.

⁴ Ибид

2. Постмодерни приступ, који је настао после хладног рата, критикован је да је превише „широк“, јер тежи да обухвати готово све аспекте људског живота, у контексту безбедносних питања;
3. Рационални приступ, који има „шире погледе“ у односу на питања безбедности него постмодерни приступ, јер узима у обзир промену карактера светских и безбедносних претњи, за разлику од традиционалног приступа који усмерава пажњу на употребу силе од стране једне државе против друге.

У погледу рационалног приступа, критичари стављају примедбе, да исти „уништава“ смисао безбедности, стављајући све безбедносне проблеме у једну „кутију“. Међутим, као контрааргумент се извлачи теза, да овај приступ иде у сусрет испуњавању захтева комплексне природе безбедности, нарочито у домену промене карактера претњи и анализа опасности.

Упркос свему, можемо закључити да перцепција безбедности, која је раније била сужена и веома уска, третирана у оквирима војне перспективе, почиње да се проширује, продубљује, разврстава и тумачи на измењен начин. У покушају да се разјасни суштина безбедности долази до реструктурирања студија безбедности на свим нивоима и у свим секторима. Научници расправљају како да приступе новим безбедносним изазовима и како да обликују и прилагоде комплексну област безбедности, савременом безбедносном окружењу.

Традиционални приступи у студијама безбедности

Представа традиционалних студија безбедности је разложно јасна. Она показује сферу која је повезана са прилично широким приступом у међународним односима на пољу безбедности, који се дефинише као реализам и либерализам. Период између 1930-1970. године, запажен као доминантан приступ у истраживању међународних односа, означен као реализам, упркос својој хегемонији и дугом статусу у појашњавању безбедности, показао се као превише узак, јер се фокусира на употребу силе. Та чињеница отвара пут ка диферентним расправама, у погледу приступа студијама безбедности.

Традиционална или првобитна размишљања о безбедности и њеном заповедању стварности кретала су се на релацији једна држава наспрам друге, у поретку моћи, који је одређен односом претњи и способности да се одговори на претње. Безбедност је описивана искључиво војним појмовима, где су рат и пораз представљали једну од кључних одредница. Такође, изражено је непрекидно надметање у моћи и уравнотежавању снага, као и неизбежно размишљање и понашање у обрасцу безбедносне дилеме. Национална безбедност је имала само стратешке оквире, а претње и способности су се, дакле, исказивале само у војној димензији.⁵ На основу ових чињеница и студије безбедности су

⁵ Светлана Станаревић, *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2012, стр. 220.

дефинисане као „студије претње, употребе и контроле војне моћи“.⁶ Дакле, овде се на најексплицитнији начин изражава традиционалистичко виђење проблема, где се безбедност одређује као слобода од објективних војних претњи опстанку државе у једном анархичном међународном систему. С тим у вези, с гледишта основног концепта безбедности, реалистички приступ је најстарији и можда најразвијенији правац у развоју замисли безбедности, који је дао многобројне аналитичаре безбедности. Традиционални реалисти, неореалисти, структуралисти, неоструктуралисти и на крају контингентни реалисти, су део школе која се може сагледавати са више аспеката.

За све ове „струје унутар главног тока“ је заједничко да је референтни објекат безбедности држава и да су односи између држава у стању анархије, тј. не постоји никакав ваљани ауторитет или влада која поседује систем принуде, који би регулисао односе и правила у једном светском систему безбедности. Традиционални реалисти попут Ханса Моргентхауа (*eng. Hans Morgenthau*), Џорџа Кенана (*eng. George Kennan*) и других, сматрају да се питања безбедности налазе у надлежности државе и да се безбедност државе налази у „пресеку претњи и способности“. Држава властиту моћ и безбедност налази у сопственој војној снази и слабости противника. Систем међународне безбедности, они сматрају, остао је у основи непромењен и међусобном борбом на светској сцени између држава, оне самостално регулишу своје односе. Неореалисти, структуралисти и неоструктуралисти (Волц (*eng. Kenneth Waltz*), Миршајмер (*eng. John J. Mearsheimer*) и др.) такође сматрају да у догледној будућности нема праве замене за систем држава, али да је он делимично нападнут променама које су настале појачањем „сложене међузависности“ и глобализације па је неопходно да се дати систем прилагођава стварности. Оно што контингентне реалисте издваја из ове школе мишљења јесте њихова приврженост сарадњи као нужном облику односа између држава. Они сматрају да није у бити држава да се само међусобно надмећу и да између њих влада стално неповерење, већ да се одређени национални циљеви и безбедност могу остварити, очувати и унапредити сарадњом и да се у постојећем анархичном систему, могу достићи квалитетнији односи.⁷ Међутим, на нивоу праксе, установљено је да суверене државе нису у стању да колективно реагују на озбиљне безбедносне проблеме. Ефекат напада 11. септембра 2001. године на САД, показао је недвосмислено да је концепт моћи реализма изгубио поузданост. Ал Каида као недржавни актер се наметнула као озбиљан такмац суперсили, која се показала недораслом у погледу решавања кључних безбедносних проблема.

Либерално-институционалистички приступ, је карактеристичан по томе, што прихвата многобројне темељне поставке од реалиста. Аутори ове школе прихватају државу као средишњи објекат разматрања безбедности. Они верују да је преовлађујуће стање у међународном систему, стање анархије, а суштин-

⁶ Stephen M. Walt, „The Renaissance of Security Studies“, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2, Oxford University Press, 1991, pp. 211-239.

⁷ Далибор Кекић, „Култура безбедности у савременим схватањима безбедности“, *Међународни проблеми*, Вол. LVI, бр. 2–3, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2004, стр. 221–248.

ска одлика у односима између држава - политика силе. Роберт Киохејн, Џозеф Нај (*eng. Robert Keohane, Joseph Nye*) и други припадници ове школе упућују да је међународна сарадња важна у односима између држава, како би државе достигле одређени степен поверења, и касније унапредиле своје односе. Они сматрају да се сарадња може остварити кроз мултилатералне облике и институционално удруживање, као најпогодније начине успостављања заједничких начела, вредности и норми. Присталице ове школе као најбоље решење у систему међународне безбедности виде у колективној безбедности која представља усавршени облик равнотеже снага, али се њома одбија да учеснице у једном таквом систему буду осуђене на самопомоћ, тј. да се искључиво саме брину за сопствену безбедност. Оно што ови мислиоци уводе као новину у промишљању безбедности јесте да се као значајни чиниоци у међународној безбедности помињу: појединац – као полазиште разматрања и разноврсне међународне организације, које увелико учествују у светској политици. Међународне организације, они сматрају најпозванијим у решавању међународних сукоба.⁸ Оне су позване да иницирају стварање безбедносних режима и изградњу безбедносних комплекса унутар групе држава, које ће детектовати блиске безбедносне проблеме и управљати кроз сарадњу спорним питањима, у циљу избегавања рата, са тенденцијом да таква врста сарадње замени конфронтацију у решавању сукоба интереса.

Присталице овог приступа сматрају да ратови избијају превасходно због империјалистичких тежњи, али и због последица уравнотеживања снага и понашања недемократских режима. Они заступају становиште да се до мира може доћи кроз процесе успостављања система колективне безбедности и развоја трговине и отвореног тржишта. Да би се то остварило нужно је установљивање „светске владе“, која ће настојати да потенцира координацију уместо надметања и сукоба, приклањајући се самоограничењу, умерености, компромисима и миру.

Алтернативно-критички приступи у студијама безбедности

Критичке, теорије безбедности обухватају веома широк спектар разматрања безбедности. Наиме, критичке теорије представљају алтернативу схватањима релизма и либерализма, односно неореализма и неолиберализма, те се стога ове теорије називају и алтернативне. Ради се наиме о групи теорија, које представљају најновија разматрања односа између субјеката безбедности, која под својим окриљем обухвата велики број праваца који су међусобно различити, тако да се за ову групу теорија употребљава још и назив „трећа пространа црква“.⁹ Три су основне идеје заједничке за све критичке приступе безбедности:¹⁰

⁸ Ибид

⁹ Драган Симић, *Наука о безбедности: савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ/Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 55.

¹⁰ Columba Peoples and Nick Vaughan-Williams, *Critical Security Studies*, An introduction, Routledge, New York, 2010, str. 23.

1. Да је безбедност деривативни концепт (шта доживљавамо као претњу, шта или кога треба заштитити од претњи, на основу чега и дефинишемо безбедност);
2. Да војна сила није једина потенцијална претња безбедности;
3. Да држава није једини нити главни референтни објекат безбедности.

Заправо, алтернативно-критички приступ одражава нова тумачења комплексних односа између субјеката безбедности, где се у средиште пажње разматрања безбедности постављају појединци и друштвене групе, с посебним освртом на невојне видове безбедности и недржавне субјекте. У оквиру овог приступа истиче се неколико теорија/праваца, а то су:

1. Социјални конструктивизам;
2. Постмарксизам;
3. Теорија безбедносне критике;
4. Феминизам;
5. Мировне студије;
6. Постмодернизам.

Конструктивизам је термин који је први разрадио Николас Онуф (*eng. Nicholas Onuf*) у свом делу (*eng. World of Our Making*) из 1989. године. Ради се о појму којим се означава група теорија које у свом приступу у проучавању међународних односа, тј. у решавању низа питања из области међународних односа, почевши од политичке економије, преко међународних организација до питања безбедности, наглашавају друштвено изграђен (конструисан) карактер међународних односа. Савремене конструктивистичке теорије вуку своје корене из пионирског рада не само Онуфа, већи и Ричарда Ашлија (*eng. Richard K. Ashley*), Фридриха Кратошвила (*nem. Friedrich Kratochwil*), и Џона Ругија (*eng. John Ruggie*). Ипак, Александар Вент (*nem. Alexander Wendt*)¹¹ је најпознатији заговорник социјалног конструктивизма у области међународних односа. Александар Вент прихвата став да су државе и даље кључни „референтни објекти“ безбедности и субјекти међународне политике и међународне безбедности; он, такође, не пориче постојање анархичних односа у међународном систему држава, затим, чињеницу како државе повећавају не само одбрамбену него и офанзивну моћ, као и да у примородијалној тежњи да опстану, оне у стању „егзистенцијалног грча“, иако настоје да буду у систему који сагледавају као целину, углавном сумњају у искрене намере других држава. „Социјални конструктивисти“ сматрају, даље, да одлике међународног система пресудно одређују понашање држава – ипак, за разлику од неореалиста и неоструктуралиста, они истичу да структура представља производ не само, строго узевши, материјалних чинилаца моћи, него је у већој мери одређена друштвеним односима.¹² Заступници овог правца комбиновањем социолошког приступа и критичке теорије, наводе да је међународни систем конституисан,

¹¹ Александар Вент је радом „Анархија је оно што државе праве од тога: Социјална изградња политике моћи (*eng. Anarchy is What States make of It: the Social Construction of Power Politics*) из 1992. године поставио теоријске основе социјалног конструктивизма.

¹² Steve Smith, John Baylis, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York, London, 2001, p. 265.

кроз узајмно дејство онога што је заједничко за све субјекте. Наиме, субјекти и структуре међусобно се конституишу, а оно што је кључно за уређење међународних односа и динамику светске политике, јесу идејни фактори као што су заједничке идеје, заједничке представе, заједничка очекивања, заједничка знања, итд.

Постмарксизам, као и остале критичке теорије уместо државе у центар пажње анализирања безбедности ставља појединца и друштвене групе (класе). Неомарксисти понашење актера у међународним односима доводе у везу са побудама и тежњама појединца и друштвених група, приписујући колективу збир хтења и расположења његових припадника. Неомарксизам представља савремени правац марксизма који се развио у 20. веку на основу раних радова Карла Маркса (*нем. Karl Marx*) и Фридриха Енгелса (*нем. Friedrich Engels*). У осниваче неомарксистичког правца спадају Антонио Грамши (*итал. Antonio Gramsci*), Ђерђ Лукач (*мађ. Georg Lukács*), као и филозофи такозване „Франкфуртске школе“ од којих су најпознатији Макс Хоркхајмер (*нем. Max Horkheimer*), Теодор Адорно (*нем. Theodor Adorno*), Ерих Фром (*нем. Erich Fromm*), Херберт Маркузе (*нем. Herbert Marcuse*), Јирген Хабермас (*нем. Jürgen Habermas*) и др. Наведени теоретичари се инспиришу Марксовим учењем, али не сматрају да оно аутоматски одговара на све проблеме савременог света. Феномени који су још увек захтевали објашњење били су пад дела човечанства у варварство током периода нацизма и фашизма, и изрођавање марксизма у тоталитарну идеологију. Тако, Хоркхајмер сматра да се и једно и друго могло догодити првенствено због својеврсног „помрачења ума“ које се догодило у европској култури, а које се огледа у одустајању од борбе за идеале ума, као што су слобода и једнакост.¹³ Неомарксисти, гледају на међународне односе из перспективе Карла Маркса, фокусирајући се на еманципацију радничке класе и једнакост људи. Ипак, марксистичка традиција има релативно мали утицај на пољу међународних односа, јер је давала нагласак на трансформацију националних друштава, а мање на развијање системске теорије међународне политике. На пример, марксисти су гледали на рат као на друштвени проблем и манифестацију капиталистичког система. Стога, проблем рата и безбедности није њихово приоритетно питање, јер је у њиховој традицији превасходно интересовање више везано за експлоатацију радничке класе, неједнакост и економију, уместо рата, сигурности, мира и реда. Међутим, као и код других правца дошло је до еволуције овог учења. То се може увидети кроз чињеницу да су неомарксисти у суштини реалисти у својој оријентацији, јер претпостављају да су потенцијални сукоби између држава реалност међународних односа. Али у њиховим очима конфликти су мотивисани пословним интересима. У погледу, неомарксистичке анализе „Хладни рат“ и „Заливски ратови“ су вођени због претње пословним интересима САД-а. У датом контексту рат у Ираку је започео због очувања приступа блискоисточној нафти. Запажа се такође, да ће САД као водећа сила, увек ће брже интервенисати када су јој угрожени посло-

¹³ Александар Ивановић, „Теорије безбедности“, *Универзитетска мисао*, Год. 2012, бр.11, Интернационални Универзитет у Новом Пазару, Нови Пазар, 2012, стр. 49-87.

вни интереси (инвазија Ирака на Кувајт), него када се у неком региону или територији на свету људима драстично крше људска права. Дефинитивно, док год свет у којем живимо, буде свет „неједнаких“ и док год постоје огромне социјалне разлике између људи, марксистичке теорије имаће велику улогу у разумевању света у којем живимо.

За разлику од Барија Бузана (*eng. Barry Buzan*) који тврди су људи изложени не само ратној претњи, већ и претњи глади, сиромаштва, политичког угњетавања и уништавања животне околине, те да безбедност треба разматрати у пет различитих области, које не функционишу изоловано једна од друге: војној безбедности (која се тиче два узајамно дејствујућа нивоа оружних офанзивних и дефанзивних способности држава и перцепције намера од стране држава једних према другима); политичкој безбедности (која се односи на организациону стабилност држава, система власти и идеологије које им дају легитимитет); економској безбедности (која се односи на приступ ресурсима, финансијама и тржиштима неопходним да се одрже прихватљиви нивои благостања и државне моћи); социјалној безбедности (која се тиче способности друштва да репродукују своје традиционалне обрасце језика, културе, заједништва, верског и националног идентитета и обичаја унутар прихватљивих еволутивних услова); безбедности човекове околине (која се односи на одржавање локалне и планетарне биосфере као суштинског система подршке од којег зависе сви други људски пројекти),¹⁴ заговорници теорије безбедносне критике¹⁵ имају другачије становиште. Бузан је био међу онима који су и даље сматрали државу основним референтним објектом безбедности, док су припадници „критичке безбедности“, Роберт Кокс (*eng. Robert Cox*), Кен Бут (*eng. Ken Booth*) и Вејн Џонс (*eng. Wyn Jones*) на становишту да је појединац, а не држава референтни објект безбедности, односно да је еманципација појединца основа за постизање и националне и међународне безбедности, јер су „државе у суштини људске заједнице, те зато врхунски референти безбедности треба да буду људи који чине државу, а не државе саме“.¹⁶ Тим пре, јер свих пет облика претњи према Бузану превасходно погађају људе.

Индикативни су ставови водећих представника ове школе: „Реализам не даје одговоре стварној слици света у коме живимо: опстанак већине појединца... је угрожен не од стране туђих армија, него чешће од стране властитих

¹⁴ Barry Buzan, “New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century”, *International Affairs*, Vol.67. No. 3, pp.431-451, 1991, str. 433. dostupno na <http://euroakadeemia.ee/materjalid/Buzan%20New%20Patterns%20of%20Global%20Security%20in%20the%2021st%20Century.pdf/3/05/2016>.

¹⁵ Теорију безбедносне критике чине представници тзв. „Велшке школе“. Велшка школа, такође позната као еманципаторски реализам је критички правац у дисциплини студија безбедности. Ради се о критичком приступу који настоји да повеже класична гледишта на безбедност и критичке теорије. У својим истраживањима Велшка школа, односно теорија безбедносне критике се ослања на схватања Франкфуртске школе и Грамшијева размишљања. Кључни представници Велшке школе су Кен Бут и Ричард Вејн Џонс; Александар Ивановић, „Теорије безбедности“, *Универзитетска мисао*, Год. 2012, бр.11, Интернационални Универзитет у Новом Пазару, Нови Пазар, 2012, стр. 49-87.

¹⁶ Columba Peoples and Nick Vaughan-Williams, *Critical Security Studies: An introduction*, Routledge, New York, 2010, стр. 23.

влада или од структура глобалног капитализма...“(Кен Бут); „Реализам је теорија решавања проблема постојећег поретка..., који не разматра могућност успостављања алтернативних светских поредака...“(Роберт Кокс).

Нарочито место у групи алтернативно-критичких приступа безбедности, од појединачне до глобалне, припада феминистичкој струји. Углавном заговорнице овог приступа безбедности деле све почетне претпоставке алтернативно-критичких „теорија“, али и указују на чињеницу да је изучавање међународне политике уопште, и међународне безбедности посебно, из угла мушког дела становништва. Ен Тикнер (*eng. Ann Tickner*), на пример, истиче да се жене ретко помињу у по обиму знатној литератури о безбедности иако, што је очевидно, друштвени сукоби утичу и на жене, као и на мушкарце. Овде скоро да и није потребно рећи како највећи број повређених и избеглица у ратовима чине жене и деца. У најмању руку је ненаучно и неморално у једној тако осетљивој и све значајнијој области људског промишљања и деловања занемаривати погледе и интересе више од половине човечанства. На тај начин могу студије безбедности да буду обухватне, а редефиниција замисли потпуна; као што, уосталом Џин Стинс (*eng. Jean Steans*) истиче, тврдећи да: „Редефинисање безбедности... укључује промишљање милитаризма и патријархалности, незадовољавајући развој и уништавање животне околине. Редефинисан концепт безбедности, укључује промишљање односа између сиромаштва, дугова и раста становништва. Он укључује и размишљање о ресурсима и како су они расподељени.“¹⁷ Феминистичка или како је неки аутори називају феминистичка и родна школа, поред општеусвојених критичких погледа на безбедност, има карактеристичан приступ у погледу маргинализовања женске популације по питањима безбедности. Жене, иако нису лишене ниједне врсте претњи које погађају мушки пол, морају да буду видљивије у безбедносним студијама. Наиме, бројна истраживања указују да жене имају своја искуства која би могла бити уграђена у различите аспекте безбедности. Неспорно је да су мушкарци и жене различити, при чему су мушкарци мање склони изражавању емоција, али су насилнији, док су жене као група већи холистици, али мање апстрактне од мушкараца. С тим у вези, тенденција феминисткиња је ка радикалној промени мушке доминације у сфери безбедности и већој и значајнијој улози жена. То се може постићи кроз стварање роднонеутралног концепта безбедности, који поред војних питања укључује и невојна питања безбедности.

Мировне студије представљају интердисциплинарни теоријски приступ, који се ослања на политичке науке, историју, социологију, антропологију, теологију, филозофију, психологију, и друге науке, установљен да:

1. Разуме узроке оружаних сукоба;
2. Развије начине за спречавање и решавање ратних сукоба, геноцида, организованог криминала, тероризма, тешких кршења људских права; и
3. Изградње мирног и праведног система и друштва.

¹⁷ Jill Steans, *Gender and International Relations: An Introduction*, Cambridge: Polity Press, 1988, наведено према: Smith and Baylis, оп. цит., р. 267. (у): Драган Симић, „Савремене теорије безбедности“, *Антологија текстова са „Школа реформе сектора безбедности“*, ISAC Fond - International and Security Affairs Centre, Београд, 2007, стр. 165-195.

Темељи овог теоријског приступа постављени су у Европи у 50-их и 60-их година, прошлог века, са оснивањем неколико истраживачких института за мировне студије. Неке од најстаријих и најпрестижнијих мировних истраживачких институција настале су у Норвешкој и Шведској.¹⁸ Такође, први факултети у САД-у, који су нудили академске програме мировних студија, профилирали су се након Вијетнамског рата, као одговор на гомилање нуклеарног оружја током 1980-их. Данас на стотине колеџа и универзитета широм света нуде програме мировних студија. Истовремено, то научно поље све више привлачи научнике, званичнике демократских држава у свету, Уједињене нације, хуманитарне организације, организације цивилног друштва, и др.

Ради се о теоријском приступу који се бави истраживањем мира и претњама безбедности који је развио норвешки научник Јохан Галтунг (*nor. Johan Galtung*). За разлику од реалистичких и либералних теорија безбедности које у центар разматрања питања безбедности стављају државу поклањајући пажњу физичком насиљу као основној претњи миру и безбедности (националној и међународној), мировне студије, у центар питања безбедности стављају појединца и друштвене групе посвећујући пажњу постојању тзв. структуралног насиља, као претњи миру и безбедности (пре свега безбедности појединца и друштвених група). Наиме, према Галтунгу мир представља нешто што је у супротности са насиљем, али се његово схватање насиља (а тиме и мира) не односи само на видљиву употребу (физичке) силе између људских бића, већ на све што омета људско самоостварење, односно задовољење основних људских потреба (економских, психолошких, еколошких, па чак и духовних).

Дакле, мировне студије разматрају и анализирају начин на који друштвене структуре, унутар и између држава успостављају и одржавају структурално насиље, са циљем схватања суштине постојања структуралног насиља, а ради изналажења начина за његово искорењивање и успостављање позитивног мира, као слободе од физичког и структуралног насиља. Сходно томе, као референти објекат безбедности Галтунг истиче појединца и друштвене групе које треба заштитити како од директног физичког, тако и од структуралног насиља.¹⁹ У том правцу, у оквиру овог приступа, мир није дефинисан искључиво као одсуство рата (негативни мир), већ као присуство услова за праведан и одржив мир, који између осталог укључује: могућност приступа храни, чистој води за пиће, здравственој заштити, образовању, неповредивости психичког и физичког интегритета, заштити неприкосновених људских права (позитиван мир). Уопштено речено, то је приступ који тежи да заустави „звезкање оружјем“ и да се жестоко супростави игнорисању и ускраћивању људских права и стварању неправедних друштвених и политичких услова.

Постмодернисти наглашавају важност идеја и дискурса у размишљању безбедности. Желе да замене „беседу реализма“ са „комунитарним вредностима“, као и да преобликују дебату о глобалној безбедности постављајући нова

¹⁸ Peace Research Institute of Oslo; The Department of Peace and Conflict Research at Uppsala University in Sweden; and the Stockholm International Peace Research Institute.

¹⁹ Александар Ивановић, „Теорије безбедности“, *Универзитетска мисао*, Год. 2012, бр.11, Интернационални Универзитет у Новом Пазару, Нови Пазар, 2012, стр. 49-87.

питања која су била игнорисана традиционалним приступом. Постоји веровање међу постмодернистима да природа међународне политике може бити измењена ако „епистемолошке заједнице“ помогну у ширењу комунитарних идеала, односно идеала заједништва.²⁰ Постмодернизам се уопштено дефинише, као правац критичких теорија који је настао у 20. веку, чији заговорници релативизују питање истине, сматрајући да се свеобухватно не може утврдити шта је објективна истина, па самим тим, у односу на такво становиште и објективна истина у међународним односима. Најпознатији представници овог правца су: Жан-Франсоа Лиотар (*fr. Jean-Francois Lyotard*), Мишел Фуко (*fr. Michel Gucault*) Жак Дерида (*fr. Jacques Derrida*), Дејвид Кембел (*eng. David Campbell*), Џим Дорџ (*eng. Jim George*) и др.

Не треба да чуди, стога, што су се постмодернисти определили за тзв. номадски дискурс, тј. за потпуни релативизам у односу на истину и чињенице – колико људи, толико и истина. Оно што је по постмодернистима важно, тиче се „енергетског исцртавања језика“, а не идеја интерсубјективно проверљивог знања.²¹ Кад је реч о промишљању безбедности „говор реализма“ (дискурс реализма) је као „говор моћи“ средишњи проблем и узрок међународне несигурности.²² Такав говор је у прошлости, једнако као и данас, истичу постмодернисти, подстицао надметање држава у увећању моћи, што је све неизбежно у крајњем исходу доводило до ратова; уравнотеживање моћи кроз наоружавање и стварање савеза, наиме, не доноси мир. Једини начин да се ова слепа извесност превазиђе, по њима, је замена „говора моћи“ потпуно друкчијим „говором заједништва“. Постмодернисти наглашавају да ће преовладавање тзв. софтвера који се заснива на „комунитарним правилима и вредностима“ довести до сарадње, мира и свеопштег склада у односима друштава и држава. Нема, дакле, повлашћеног тумачења стварности, међународне политике, па ни безбедности, сматрају постмодернисти. Није тешко сложити се са постмодернистичким образложењем оваквог једног становишта: скоро непојамна сложеност и сазнајна „неухватљивост“ људског понашања, уз његове разноврсне, често супротстављене културне, верске, и историјске „варијације“, у великој мери им даје за право. И заиста, претерано поједностављивање и редуковање стварности с циљем стварања теоријских модела или „оквира разумевања“ са најширим оквиром, чини их практично потпуно неупотребљивим, „неосетљивим“ за сву сложеност „збиљске истине ствари“. У „леденим пустињама апстракције“ (Адорно), додајмо, тешко је проширити и продубити замисао безбедности у условима нарастајуће „сложене међузависности“ (Киохејн/Нај), „глобализације светске политике“ (Смит/Бејлис) и, посебно, у околностима глобалних безбедносних изазова и претњи. Похвале је вредно њихово, макар на речима, за-

²⁰ Далибор Кекић, „Култура безбедности у савременим схватањима безбедности“, *Међународни проблеми*, Вол. LVI, бр. 2–3, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2004, стр. 221–248.

²¹ Драган Симић, „Савремене теорије безбедности“, *Антологија текстова са „Школа реформе сектора безбедности“*, ISAC Fond - International and Security Affairs Centre, Београд, 2007, стр.165-195.

²² Richard K. Ashley, „The poverty of neorealism“, *International Organization*, The MIT Press, Vol. 38, No. 2 (Spring, 1984), Cambridge, Massachusetts, pp. 225-286.

лагање да се у оквиру студија безбедности истражују и питања каква су, на пример, повећања несигурности узроковане учешћем државе у пословима војне индустрије, затим проблем претећег стања глобалне економије по мир и безбедност, као и питање сваковрсног насиља над скрајнутим друштвеним групама.²³ Истовремено са гледиштем, „Колико има људи, толико има и истина, толико и закључака, толико и терорија, у потпуности се релативизују појам истине и знања“, а потенцирају различити начини гледања на ствари и различити начини знања о стварима. Сходно томе, да се закључити да је такав постмодернистички приступ „да уколико није могуће поуздано утврдити објективну истину, онда је немогуће доћи до било каквог објективног знања“, прилично узан, искључив и једностран.

Копенхашка школа студија безбедности

У оквиру критичких приступа у студијама безбедности постоји више научних опредељења, па по том основу и различитих школа која се баве истраживањем комплексних безбедносних проблема. Према мишљењу већине аналитичара, једна од најпродуктивнијих је тзв. Копенхашка школа. Копенхашка школа студија безбедности је школа академског разматрања проблема безбедности у сложеним међународним односима. Познати теоретичари ове школе су Бари Бузан, Оле Вивер и Јап де Вилде (*eng. Barry Buzan, dan. Ole Wæver and hol. Jaap de Wilde*). Најистакнутији критичар из Копенхашке школе је Бил Мексвини (*eng. Bill McSweeney*). Многи од представника ових студија безбедности радили су у Институту за истраживање мира у Копенхагену (*eng. The Copenhagen Peace Research Institute- COPRI*). Они су тврдили да се њихов приступ разликује од критичких приступа у студијама безбедности, оградивши се изричито од припадности истима. Упркос томе, што су ове студије настојали да одреде као „школу у настанку“, Бари Бузан и Оле Вивер, дали су значајан допринос поимању безбедности, а самим тиме и целокупном критичком приступу у студијама безбедности, (Бузан својом секторалном анализом сигурности, а Вивер увођењем појма секуритизације).

Реалистичко инсистирање на чињеници да је једини референтни објекат безбедности држава, не само да је уско и недовољно, него је и нетачно. Присталице Копенхашке школе предложили су прихватање људских групација као могућих референтних објеката безбедности. То би био један посебан облик безбедности (који би био применљив на такве колективне, а ипак недржавне референтне објекте), коју је Оле Вивер, један од водећих представника ове школе дефинисао на следећи начин: „социјетална безбедност је могућност друштва да опстане и задржи свој суштински карактер под променљивим условима и могућим или постојећим претњама“. Бари Бузан, у свом чувеном делу, „Народи, државе и страх: проблем националне сигурности у

²³ Драган Симић, „Савремене теорије безбедности“, *Антологија текстова са Школа реформе сектора безбедности*, ISAC Fond - International and Security Affairs Centre, Београд, 2007, стр.165-195.

међународним односима“ (*eng. People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations -1983.*), истиче да су претње безбедности државе могуће на три начина:

1. Могућа је претња идеји државе (национализам);
2. Физичкој основи државе (њеном становништву и њеним ресурсима);
3. Институционалном изражају државе (њеном политичком систему).

Генерално посматрано код Бузана је у овој књизи референтни објекат још увек држава. Ипак, за разлику од већине неореалиста он је „завирио“ и у природу држава и у природу појединца, и још 1983. године дао оно његово чувено пророчанство о Совјетском Савезу. Наиме, Бузан разликује слабе (*eng. weak*) и снажне државе, и мале и велике силе. Совјетски Савез је био велика сила, али слаба држава. То једноставно речено значи, да грађани неке „слабе“ земље, у уопштенем смислу, не доживљавају државу као своју, јер она има недостатак легитимета. Историја је потврдила овакво његово становиште, потврдивши да нуклеране бојеве главе нису биле довољне, за опстанак државе, те да је потребно много више од тога. Дакле, и овом контексту постоје претње безбедности држава. Заправо, суштинско питање социјеталне безбедности јесте да ли сви појединци, друштвене, етничке или верске групе доживљавају конкретну државну структуру као своју и тиме јој дају легитимитет. Бузан, у својим радовима одређује социјеталну безбедност као „одрживост унутар прихваћених услова за еволуцију традиционалних образаца језика, културе, удруживања, те религијских и националних идентитета и обичаја“. При том, указивао је на осетљивији положај држава са етнички хетерогеним становништвом.

Важност Бузанове поделе безбедности на нове секторе: војну, друштвену, економску, политичку и еколошку безбедност, што је претходно и наведено, огледа се и у томе што сваки од сектора поприма и нови референтни објекат. Код друштвене безбедности то су колективни идентитети, код економске безбедности то је национална привреда, а код политичке је то државна сувереност, код еколошке се ради о врстама или станишту, а референтни објекат војне безбедности, која је као појам постојала и пуно пре, односно била је изједначена са безбедношћу у целини, остаје држава. Ових пет сектора пружило је надалеко познати поједностављени приказ опсега безбедности.²⁴ „Проширена безбедносна стратегија“ коју је Бузан обликовао, је јасан вид критичког размишљања о безбедности, јер се не слаже са ранијим уским војним дефиницијама безбедности и пружа шири приступ у којем се све категорије безбедности (еколошке, економске, политичке и друштвене), такође појављују. Овај по много чему шири приступ јесте вредан модел концептуализације безбедности и представља велики искорак у односу на уска милитаристичка гледишта студија безбедности својствена нарочито раздобљу „Хладног рата“.

Други теоријски допринос настао као плод ове школе је рад Олеа Вивера о секуритизацији. Он сматра да се према безбедности односимо као према говорном чину, а да је неки проблем безбедносни проблем, зато и само зато што

²⁴Alan Collins (ur.), *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti, Zagreb, 2010, str.76.

је секуритизован, односно доведен у подручје безбедности.²⁵ Пре свега, треба разјаснити три врсте проблема, односно питања која Вивер у свом раду разликује:²⁶

1. Неполитизовано питање – није предмет државне акције те није укључено у јавну расправу;
2. Политизовано питање – њиме се поступа унутар стандардног државног политичког система;
3. Секуритизовано питање – потребна је хитна државна акција изван стандардног политичког система.

Ту долази до остварења модела секуритизације који има две фазе. У првој фази спроводитељи секуритизације (политичари, владе или лобисти) проглашавају референтни објекат угроженим. Референтни објекти могу бити државе, национална привреда, друштвени идентитети, природна станишта итд. Не само да га приказују угроженим, него то питање проглашавају егзистенцијалном претњом. Алан Колинс (*eng. Alan Collins*) напомиње да ту итекако битну улогу има моћ спроводитеља секуритизације. Наравно, да покушај указивања да је неки проблем егзистенцијалне природе и то од стране обичног грађанина неће имати ни изблиза једнаку тежину и последице као нпр. ако то учини председник САД-а Џорџ Буш (*eng. George Bush*), приказујући глобални тероризам егзистенцијалном претњом. Друга фаза секуритизације односи се на уверавање релевантне публике у стварну угроженост референтног објекта, те је она кључни део целог концепта. Без способности уверавања, било каква ванредна акција не би била легитимна, те се може закључити да је управо говорни чин кључан у спровођењу секуритизације. Неки аутори секуритизацију називају екстремнијом верзијом политизације, а постоји и обрнут процес назван десекуритизација, која подразумева инверзан процес: враћање неког питања из хитног, секуритизованог стања у нормално подручје преговарања политичке сфере.²⁷ Износећи алтернативну артикулацију безбедности, теоретичари секуритизације тврде да ће неки проблем по питању безбедности добити несразмерно велике количине пажње и средстава која ће се користити у име безбедности (зато се и каже екстремна верзија политизације), у односу на неуспешно секуритизоване предмете који људима наносе више штете. У датом контексту, уобичајени пример који наводе тероретичари односи се на тероризам који је постављен као главни приоритет у безбедносним дискусијама, иако је већа вероватноћа да људи страдају у саобраћајним несрећама, од стране аутомобила или пак од неке болести, него од тероризма.

Теорија регионалног безбедносног комплекса (*eng. Regional security complex theory - RSCT*) је теорија регионалне безбедности, коју су преобликовали и унапредили Бари Бузан и Оле Вивер, у својим научно истраживачким

²⁵ Ибид

²⁶ Filip Adaković, *Nacionalna sigurnost u kurikulumu sastavnica zagrebačkog sveučilišta, diplomski rad*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju, Odsjek za pedagogiju, Zagreb, rujan 2013, str.22.

²⁷ Ибид

радовима.²⁸ Концепт регионалног безбедносног комплекса заступа становиште како је безбедност груписана у географски обликованим регионима. Безбедносни проблеми немају тенденцију да се шире много више од површине одређеног региона, те су стога претња највише самом региону. Важно је напоменути да теорију регионалних безбедносних комплекса не треба мешати са регионализмом и регионалним интеграцијама.

Сведоци смо настанка читавог низа регионалних сукоба, који су избили и избијају или као последица сукобљавања интереса између великих сила или као последица сучељавања интереса између великих сила и неких регионалних фактора, али и као резултат разних облика анимозитета између самих регионалних чинилаца, често уз подршку појединих великих сила неким од њих. Регионални конфликти су се изразито проширили после Хладног рата. Сваки регион је прича за себе са својим специфичностима, али постоје и заједнички теоретски приступи.²⁹ Под регионом се претежно подразумева једна група држава која је смештена на истом географском простору. Бари Бузан разуме регион као „географски груписан субсистем држава које су довољно карактеристичне у погледу своје унутрашње структуре и процеса тако да су у пуном смислу специфичне у односу на шири међународни систем или заједницу чији су део“.³⁰ Сматра да је географски елемент најважнији у дефинисању региона и да удаљене земље никако не могу да буду сврстане у један заједнички регион.³¹ Т.В. Пол (*eng. Thazha Varkey Paul*) дефинише регион врло слично: „Регион је група држава које су блиске једна другој и међусобно повезане у просторном, културном и идејном смислу на специфичан и на начин који се издваја.“³² Специфичности једног региона односе се и на посебне безбедносне карактеристике које важе само за тај регион. У том смислу се јавља и концепт регионалног безбедносног комплекса, који се аналогно дефиницијама региона, посматра у контексту сучељавања свих земаља једног региона или дела тих земаља с безбедносним изазовима који су карактеристични, специфични и јединствени за дати регион, те се њихова национална безбедност мора посматрати заједнички, а не изоловано и појединачно.³³ Бузан је дефинисао појам регионалног безбедносног комплекса као „сет јединица чији су главни процеси секуратизација, десекуратизација или оба, толико међусобно повезани да њи-

²⁸ Barry Buzan, and Ole Wæver, *Regions and Powers: The structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 2003.

²⁹ Драган Тодоровић, *Сунитско-шиитски раскол и његове последице на безбедност у региону блиског истока, докторска дисертација*, Универзитет у Београду, Факултет Политичких наука, Београд, 2016, стр. 25.

³⁰ Barry Buzan, „How regions were made, and the legacies for world politics: an English School reconnaissance“, u: *International Relations Theory and Regional Transformation*, edited by T.V.Paul, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 2012, pp. 22- 48.

³¹ Ибид

³² Thazha Varkey Paul, „Regional transformation in International relations“, u: *International Relations Theory and Regional Transformation*, edited by T.V. Paul, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 2012, pp. 3-21.

³³ Драган Тодоровић, *Сунитско-шиитски раскол и његове последице на безбедност у региону блиског истока, докторска дисертација*, Универзитет у Београду, Факултет Политичких наука, Београд, 2016, стр. 26.

хови безбедносни проблеми не могу разумно бити анализирани или решавани одвојени једни од других.³⁴ Ова дефиниција је нешто измењена у односу на његову претходну дефиницију, по којој је регионални безбедносни комплекс означео као „групу држава чије су примарне безбедносне бриге повезане довољно блиско да њихове националне безбедности не могу реалистички бити разматране одвојено једна од друге“.³⁵ Ближе речено, ова дефиниција сугерише да је безбедност сваког актера у региону у интеракцији са безбедношћу осталих актера. Интензивна међузависност безбедности у региону, чини да теорија регионалног безбедносног комплекса буде занимљива област студија. Оно што такође чини овај концепт сложеним јесте и чињеница, да понекад тзв. тампон државе могу „изоловати“ регион (нпр. авганистанске територије између Блиског истока и Јужне Азије). Заправо, регионе треба посматрати као мини системе, где се могу применити и друге теорије, попут равнотеже моћи, поларитета, савеза, међузависности итд.

Напоследку, Копенхашка школа је била посебно успешна у развоју концепта који је пронашао место у поглављима разматрања међународне безбедности, што неспорно доказује број и обим публикација које су објављене са централним концептом „секуритизације“ или неке варијације од тога. Међутим, шири приступ овог учења пати од низа ограничења која произилазе из чињенице да поједини аутори, заговорници овог приступа, остају у домену реалистичке парадигме. Наиме, упркос увођењу појединца као референтног објекта безбедности они ипак нагињу ка државоцентричном моделу, наводећи да државе „морају да се носе са целим проблемом безбедности“. Ипак, у већем делу литературе која подупиरे ово учење, истини за вољу, заступљена је критика државе као искључивог референтног објекта безбедности, што овај приступ у суштини чини другачијим у односу на друге државно орјентисане приступе.

Глобалистички приступи у студијама безбедности

У последње време смо изложени свеопштој употреби речи „глобализација“. Тим термином „манипулишу“ штампани и електронски медији и он се готово усталио и у свакодневной комуникацији. А шта тај појам подразумева, претпостављам да већина људи не би могла дати прецизан одговор. Упућени би могли рећи да се појам глобализације користи за описивање промена у друштвима, култури и светској економији, који доводе до значајног пораста међународне размене. Такође се не би погрешило, ако би се навело да глобализација одражава процес успостављања глобалних вредности које превазилазе оквири националних држава. Глобализација је једноставно речено један динамичан, политички, економски и културни процес који је подстакнут рапидним

³⁴ Barry Buzan and Ole Waever, *Regions and Power: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 2003, str. 491.

³⁵ Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf Books, University of Michigan, USA, 1983, p.190.

развојем саобраћаја и комуникација, што напоследку доводи до повезивања на глобалном нивоу, превазилазећи националну затвореност уз слободан проток идеја, које концентришу велику моћ.³⁶ Глобализација је постала реч која покрива и обухвата широк спектар различитих политичких, економских, културних и других трендова, постајући један од најупотребљаванијих и „најмодернијих“ термина савремене политичке и академске дебате. Може се истаћи да у популарном дискурсу, глобализација веома често функционише као синоним за више феномена.³⁷ Политички, економски и војно најмоћније државе света, на челу са САД-а, су носиоци глобализације, промовишу водеће циљеве глобализације, који уједно представљају и њене вредности, а то су:

1. Повезивање држава;
2. Отварање тржишта;
3. Борба против ратова;
4. Борба против производње нуклеарног, хемијског и биолошког оружја;
5. Борба против сиромаштва;
6. Једнакост међу људима;
7. Слободан проток робе, људи и капитала итд.

Глобалистички приступи у студијама безбедности, представљају правац критичких теорија у разматрању безбедности. Ова школа учења безбедности, своју пажњу усмерава више на глобалну заједницу, него на националне државе. Поједини еминентни аутори сврставају овај приступ, као подгрупу алтернативно-критичкој групи мислилаца безбедности. Међутим, већина аутора, због своје свеобухватности, аутентичних ставова и решења, издваја ову школу као посебан приступ у студијама безбедности. Истакнути представници глобалистичког правца су: Мери Калдор (*eng. Mary Kaldor*), Мартин Шо (*eng. Martin Shaw*), Ричард Фолк (*eng. Richard Falk*), Иан Кларк (*eng. Ian Clarck*), Давид Хелд (*eng. David Held*), Сијом Браун (*eng. Seyom Brown*) и др. „Глобалистички“ погледи на међународну безбедност, одражавају становиште да је систем суверених држава на путу да уступи место глобалном друштву.

Најзад, „глобалистички“ погледи на међународну безбедност и безбедност уопште, представљају још један озбиљан изазов „традиционалном“, реалистичком и неореалистичком приступу; писци који себе сматрају припадницима тзв. школе глобалног друштва, полазе од претпоставке да је систем суверених држава већ уступио место глобалном друштву. Као последица глобализма и, посебно, захваљујући последицама деловања глобализацијских „таласа“ у последњој деценији 20. века, неки говоре и о постојању односа глобалне заједнице која у свој састав, пре свега, као основне јединице обухвата појединце, па тек онда и народе, различите биосоцијалне заједнице, друштвене групе, итд. Има и оних који сматрају да систем суверених држава прераста у светску заједницу појединаца понајвише учинком међународног права и међународних

³⁶ Жељко Бјелајац, *Трговина људима - Злочин против човечности*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2014, стр. 27.

³⁷ Жељко Бјелајац, *Политика сузбијања криминалитета*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2015, стр. 35.

организација које је придржавају – нови субјекти, по њима, преображавају међународно право из међудржавног у право светске заједнице (*eng. the law of world community*); транснационално право (*eng. transnational law*); заједничко право човечанства (*eng. the common law of mankind*) или, најшире, у светско право (*eng. world law*).³⁸ Заговорници ове школе мисле да је разматрање безбедности које је усредсређено на државу, застарело и да не одражава стварне промене које се догађају на међународној сцени. Они оправдавају своје ставове указивањем на чињеницу да процес глобализације доноси нове ризике и опасности. Ово укључује ризике повезане са таквим стварима као што су слом глобалне економије, глобално загревање, или глобално уништење (нуклеарни сукоби и незезде). Ова претећа угрожавања безбедности су на планетарном нивоу и конципирају се углавном као дешавања која су изван моћи државе.³⁹ Такође, приметно је да у свету, паралелно теку два процеса. С једне стране имамо глобализацију, а са друге настанак нових држава и фаворизовање и затварање других. Та два процеса су наизглед потпуно противуречна, али они то у суштини не морају бити. Наравно да кад велике силе ослабе неку вишенационалну државу, она се распадне и тад настаје више мањих послушних држава уместо једне велике и непослушне.⁴⁰ Све наведено указује да живимо у цивилизацији која се одликује противуречним процесима развитка, у времену у којем су многи социјални проблеми превазишли националне границе, попут: сиромаштва, тероризма, организованог криминала, глобалног загревања, проблема са избеглицама, ширења оружја за масовно уништавање, итд. За решавање овако комплексних изазова, националне државе су постале претесан оквир, што упућује на нужност деловања и развијања међународних организација и институција.

Оно што се у овом тренутку поуздано може тврдити је да густа мрежа глобалног економског система, глобалних финансија, комуникација и информација, већ поменутих међународних мултинационалних и транснационалних субјеката, уз глобалну културу у настајању, повезују људе у свету мимо постојећих државних граница. Глобално друштво је по оваквим схватањима производ глобализације у свим њеним видовима испољавања; као такво оно се суочава и са глобалним безбедносним изазовима и претњама.⁴¹ На једној страни су они који сматрају да су промене о којима је већ било речи таквог обима и толике дубине, да систем држава само „храмље“, заостајући недопустиво за „новом политиком глобалне одговорности“ или, другим речима, каска за „глобалним изазовима којима се делотворно може само глобално одговорити“. Према оваквом размишљању, питања као што су глобална неједнакост, сиро-

³⁸ Драган Симић, *Поредок света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 209-210.

³⁹ Немања Маринковић, „Замисао глобалне безбедности - са или без националне“, *Безбедност*, вол. 49, бр. 4, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд, 2007, стр. 58-69.

⁴⁰ Жељко Бјелајац, Мина Зиријевић, „Безбедносна култура у ери глобализације“, *Култура полиса*, Год. XI, бр. 23, Култура – Полис, Нови Сад, Институт за европске студије, Београд, 2014, стр. 77-99.

⁴¹ Драган Симић, „Савремене теорије безбедности“, *Антологија текстова са „Школа реформе сектора безбедности“*, ISAC Fond - International and Security Affairs Centre, Београд, 2007, стр.165-195.

маштво, еколошки „потреси“, људска права, мањинска права, демократија, појединачна и групна безбедност, превазилазе моћи државе и система држава у стратешком одступању да их решавају и ваљано реше. Аутори који заступају поменуто гледишта, међутим, не наводе јасно: ко је уместо држава, у глобалном друштву у настајању, у стању да осигура безбедност појединцима и групама у случајевима када су они суочени са „старим“ и „новим“ безбедносним претњама и глобалним изазовима?⁴² „Глобалисти“, даље, тврде да су главне недоумице међународне заједнице у случајевима претњи безбедности појединаца и друштвених група, разрешене историјским преобликовањем људског друштва у глобално друштво – следећи и бранећи такве општеприхваћене вредности живота у људском друштву, најзад, брига за људска, појединачна, групна (колективна) права, очекивана је и оправдана. О томе да ли и над онима који се старају и предузимају радње у случајевима кршења људских и мањинских прва постоји демократски надзор, ови аутори нису писали.⁴³ Евидентно је да ће замена државних интереса, за које се залажу конзервативни неолибералисти, глобалним интересима (који би подразумевали егзистенцију људске врсте, приступ храни, води, здравству и образовању, смањење сиромаштва и насиља у свету, очување културних различитости и заштиту животне средине), бити суочена са бројним потешкоћама.

De facto, „светска држава“, тешко да ће настати у догледно време, а рад Уједињених нација, перманентно опструишу моћне државе, руковођене својим интересима. Истовремено, како националне државе, „у својим рукама“ још увек држе кључне полуге, нарочито војне моћи, међународна безбедност се перманентно налази у једној врсти *interregnuma*. Контрадикторности и нејасноће се заправо јављају око кључног питања, ко треба да изгради „наднационално интересне организације“, на који начин и којим средствима може гарантовати безбедност друштвених група и појединаца као главних референтних објеката безбедности? С обзиром да одговор на ово питање изостаје, светска безбедносна агенда постала је много сложенија и конфузнија. Једном речју, свет у којем живимо у многоме је постао несигурнији, а томе су свакако допринели описани процеси глобализације.

Суштина савремених концепата безбедности

Радикалан раскид с традиционалним студијама безбедности почиње мултисекторским приступом истраживању безбедности. Након констатације да постоје и други сектори безбедности, поред војног, појавила се могућност да има и других референтних објеката безбедности осим државе, на шта су указали и либерални институционалисти. Такође, шири се опсег безбедносних претњи, а њихова природа је условљена и карактеристикама конкретног референтног објекта. Савремена схватања се односе на дефинисање укупних интереса и стратегије развоја друштва, али и њихове одбране од угрожавања. Они

⁴² Ибид

⁴³ Ибид

укључују нове аспекте, као што су економска или еколошка димензија људских права и слобода. Новообликована безбедносна архитектура условила је значајне социјалне и политичке промене, које, заједно с променама у савременој националној, регионалној и међународној безбедносној ситуацији, представљају јединствени склоп. Национална безбедност је темељна категорија безбедности афирмисана током Хладног рата, када су се у студијама безбедности постављала и два основна питања: ко је референтни објекат безбедности и који су нужни услови за безбедност?⁴⁴ Дакле, суштинска разлика између традиционалних студија безбедности и оних савремених огледа се у томе да се безбедност више не доводи у везу искључиво са државама, већ да тај феномен обухвата много више подручја, него што је у прошлости био случај. Савремени концепт безбедности није више фокусиран на државу, већ укључује и појединце и глобалну заједницу.

Измењени контекст безбедности крајем 20. и почетком 21. века условио је и ширење истраживачког поља безбедности. Тако сада запажамо:⁴⁵

1. Ширење истраживачког поља од државе према другим референтним објектима и субјектима безбедности (као што су појединци, друштвене групе, друштво, међународно и глобално окружење);
2. Истраживање природе претњи као извора небезбедности;
3. Одређивање субјеката одговорних за достизање, очување и унапређење безбедности; и
4. Утврђивање стратегије (поступака, начина и средстава) којима се може достићи, очувати и унапредити безбедност на свим нивоима.

У прилог томе да је морало доћи до преобликовања „безбедносне архитектуре“ говоре резултати референтних организација, попут *ERGOMASA* (*eng. European Research Group on Military and Society*)⁴⁶, и других, који су истраживали ставове држављана држава-чланица ЕУ, о томе који проблеми код њих изазивају највише забринутости. Резултати истраживања су јасно показали да рат више није доминантни облик угрожавања као што је то било у прошлости. При врху ранг листе су: слаба економија, угрожавање животне средине, елементарне непогоде, распродаја друштвеног богатства и криминал. У датом контексту можемо навести поуздано истраживање канадског *The University of British Columbia* из 2005. године, које потврђује ову тезу. Њиме се настојала

⁴⁴ Светлана Станаревић, *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја, докторска дисертација*, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2012, стр. 223-224.

⁴⁵ Младен Бајагић, *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007, стр. 53.

⁴⁶ *ERGOMAS* је Европска асоцијација војних социолога и политиколога или свих оних који се баве проучавањем односа између војске и друштва, основана 1986. године. То је међународна научна асоцијација, основана првобитно у Европи, али је у међувремену своја врата отворила научницима из целог света, који су посвећени заједничким истраживањима о односима војске и друштва. *ERGOMAS* је јавна, непрофитна, политички и идеолошки независна професионална организација научника. Циљеве остварује кроз активности радних група и међународних конференција. Основне дисциплине *ERGOMAS*-а су социологија и политичке науке, али током времена, интересовања су постала све више мултидисциплинарна, тако да сада у *ERGOMAS*-у има чланова и из других научних дисциплина, <http://www.ergomas.ch/10/05/2016>.

утврдити ранг листа опасности и угрожавања које људи у свету сматрају највећом претњом националној безбедности. То истраживање је обухватило 11 држава⁴⁷, а резултати су показали да:

1. 27% испитаника највише страхује од насиља повезаног с криминалним актима;
2. 15% страхује од тероризма;
3. 13% страхује од здравствених и економских претњи;
4. 12% страхује од несрећа и природних катастрофа;
5. 8% страхује од рата; и
6. 25% страхује од разних других угрожавања.

Синоним за савремени концепт безбедности, заправо је концепт свеобухватне (*eng. comprehensive*) безбедности. Једна од тема која се појавила након хладног рата је била како отићи даље од традиционалних сагледавања безбедности. Природа међународне безбедности је доживела велике промене. Безбедносни изазови се не односе више само на одбрану територије државе, већ су постављени захтеви за посвећивањем веће пажње на: људска права, политичку стабилност и демократију, културни и верски идентитет, социјална питања, загађење животне средине, миграцију становништва.⁴⁸ У контексту разматрања безбедности и спречавања сукоба, ова питања постају „горућа“, јер се односе на ново значење безбедности и њено место у светској политици. Заправо, теоретичари концепта свеобухватне безбедности, упоредо са традиционалним аспектима безбедности, који се фокусирају на војну безбедност, под нови „кишобран“ безбедности стављају, нарочито социјеталне, еколошке и економске аспекте безбедности, како би одговорили на бројне изазове, ризике и претње са којима се суочава човечанство.

Концепт сарадње у безбедности (*eng. cooperative security*), је заправо један идеалистички приступ у студијама безбедности, који су покушали да објасне, разраде, уклопе и прилагоде комплексној реалности, двојица професора Ричарду Коену и Мајклу Михалки (*eng. Richard Cohen and Michael Mihalka*) у заједничком раду под називом „Сарадња у безбедности: Нови хоризонти за међународни поредак“ (*eng. Cooperative Security: New Horizons for International Order*), који је објавио Европски центар за безбедносне студије Џорџ Маршал (*eng. George C. Marshall European Center For Security Studies*). Коенов део се зове: „Од индивидуалне безбедности до међународне стабилности“ (*eng. From Individual Security to International Stability*), а Михалкин „Од теорије до праксе“ (*eng. From Theory to Practice*). Професор Симић истиче:⁴⁹ „да сарадња у безбедности постоји од раније, али да када се мисли на сарадњу у безбедности у

⁴⁷ Бразил, Канада, Француска, Индија, Јапан, Русија, Јужноафричка Република, Тајланд, Турска, Уједињено краљевство и САД. Преузето из: Mirko Bilandžić, „Prema strategiji „nacionalne“ sigurnosti Europske unije“, *Policija i sigurnost*, God. 21, (1) Zagreb, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija, 2012, str 49-69.

⁴⁸ Далибор Кекић, „Култура безбедности у савременим схватањима безбедности“, *Међународни проблеми*, Вол. LVI, бр. 2–3, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2004, стр. 221–248.

⁴⁹ Драган Симић, *Наука о безбедности: савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ/Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр.83.

„виду тзв. кооперативне безбедности, онда је оправдано говорити о концептуалним сличностима са моделом „безбедносне заједнице“. Тек тај концепт представља корак напред и покушај суштинског раскида са традиционалним схватањем безбедности, као и мишљењем и понашањем у кључу „безбедносне дилеме“ и политике силе“.

Коенов приступ је донео велике новине у том сегменту безбедности, јер је објашњавајући кооперативну безбедност, изнео тезу да се она састоји из четири прстена, два већ позната и два нова, али врло битна. Та четири прстена су: индивидуална безбедност, колективна безбедност, колективна одбрана и промоција стабилности.⁵⁰ Колективна безбедност и колективна одбрана су према професору Коену познати од раније. Колективна безбедност представља одбрану од претњи изнутра, односно претњи које би могле потећи из круга једне или више држава, које су део групе држава.⁵¹ Колективна одбрана за разлику од колективне безбедности, окренута је одбрани од спољног непријатеља и претњи, које не долазе од земаља чланица. У том систему државе имају уговорну обавезу (*eng. casus foederis*) да се организују и ступе у рат, уколико на било коју од чланица буде извршена агресија, од стране једне државе или одређене коалиције, које не припадају поменутом систему безбедности (пример за такво удруживање: НАТО, Заједница независних држава (ЗНД) (*рус. Содружество Независимых Государств (СНГ)*). Надаље, индивидуална безбедност и промоција стабилности, према професору Коену су нова два елемента, као саставни делови кооперативне безбедности. Заправо, према мишљењу професора Коена, индивидуална безбедност, је основа овакве замисли безбедности, односно централни прстен, који укључује апсолутну потребу поштовања људских права. Промоција стабилности као прстен подразумева, да се државе чланице групе ангажују и ван граница своје групе у циљу спречавања угрожавања стабилности, активно се старајући о безбедности и стабилности у њиховом ближнем и ширем окружењу.⁵² Такви трендови у протеклој деценији су доста заступљени и заслужују све више пажње. Приметан је изузетан раст сарадње међу земљама Евроазије и Северне Америке. Многе нове међународне организације су настале, а неке од старих су успешно трансформисане. Те промене су видљиве и код НАТО-а, што се може уочити кроз различите облике сарадње са земљама нечланицама, са тенденцијом промоције стабилности и свету.

Најзад, кованицом сарадња у безбедности (*eng. cooperative security*), у основи се жели нагласити нови квалитет заједничког рада субјеката безбедности на достизању, очувању и унапређењу безбедности. Наравно, и раније су постојали различити облици сарадње, али њихов квалитет је био на много ни-

⁵⁰ Richard Cohen, Michael Mihalka, *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, PN, The Marshall Center Papers, No. 3 edition, George C. Marshall European Center for Security Studies, Germany, 2001, p. 3.

⁵¹ Коен је примере за такво удруживање пронашао у Лиги народа, у ОУН-у, у Организацију за сарадњу и безбедност у Европи, итд.

⁵² Државе могу да делују и ван оквира својих удруживања у случају да се догађају озбиљна угрожавања индивидуалне безбедности као што су кршења људских права у трећим земљама, која добијају такве димензије да захтевају интервенцију, па чак и војну.

жем степену него данас,⁵³ када савремени процеси глобализације намећу сарадњу свих међународних институција које се баве питањима безбедности. Евидентно је, да је кооперативна безбедност, односно сарадња у безбедности, нужна последица глобализације. С тим у вези, чак и највеће силе попут САД, Русије и Кине, размишљају о томе да ли себи могу дозволити „луксуз“ да остану ван система кооперативне безбедности? Истовремено и неутралне земље као што је Србија, налазе се у неким придруженим програмима сарадње, нпр. „Партнерства за мир“, иако нису чланице НАТО-а. Оне на тај начин учествују у кооперативној безбедности, афирмативном систему, који још увек није пронашао одговор на кључно питање: Како обуздати савременог човека да не „угрожава самог себе“?

Закључак

Безбедност је комплексан појам који је тешко одредити једном једноставном и општеприхваћеном дефиницијом. Разлози за то су многоструки и они се могу тражити у различитим перцепцијама појма безбедност и последицама различитог угла гледања на тај појам, али и контроверзама у научној и стручној јавности око тумачења појмова изазова, ризика и претњи безбедности, што је и разумљиво, јер се одређивањем појма безбедности баве различите научне дисциплине. Сагледавајући предности и недостатке бројних дефиниција, у потрази за упрошћеним објашњењем сложеног феномена о коме је реч, безбедност се може дефинисати као слобода⁵⁴, која „удаљава“ појединца од страха, анксиозности, опасности, сумње. Истовремено, то је и термин којим се означава заштита државе или организације од криминалних активности, тероризма, шпијунаже, итд. Уобичајена и најчешћа класификација безбедности је према објекту заштите - разликују се национална, јавна, колективна, лична и имовинска безбедност, али и остали облици безбедности.

Процес успостављања глобалног поретка донео је изражен дефицит у сфери безбедности, која се одређује и као интерес појединаца и друштвених заједница и као једна од најважнијих човекових потреба. Представа да ће крај Хладног рата и прекид непријатељстава, довести до слабења глобалног насиља и наступајућег периода дуготрајне стабилности и мира, била је превише утопистичка. Евидентне противуречности између актера светске политике, изнедриле су нове претње, изазове и ризике по све учеснике међународне безбедности. Много шири обим изазова, ризика и претњи, доминатно невојне природе, довео је до тога да се са сигурношћу не може потврдити ни за један објекат безбедности, који су све облици и извори угрожавања његове безбедности.

⁵³ Далибор Кекић, „Култура безбедности у савременим схватањима безбедности“, *Међународни проблеми*, Вол. LVI, бр. 2–3, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2004, стр. 221–248.

⁵⁴ Бит човека, оно што истиче његову човечност, стање или својство онога ко је слободан, могућност независног, индетерминисаног, аутономног деловања, или могућност владања самим собом; непостојање присиле, нужде, супротно попству, www.hrleksikon.info/14/05/2016.

Незауостављиви и трајни процес преобликовања безбедности одразио се на промене замисли и концепта безбедности. Тако, држава више није главни предмет интересовања изучавања науке о безбедности. Проширивање и продубљивање концепта безбедности, у безбедносну агенду укључило је читав низ недржавних актера и референтних објеката. Напоследку, тако измењени контекст безбедности условио је и ширење истраживачког поља безбедности, које у средиште интересовања изнад свега ставља човека-појединца и његову потребу за безбедношћу и сигурношћу као есенцијалну потребу, која је предуслов за стварање мирних и стабилних друштава.

Литература:

1. Adaković, Filip (2013): *Nacionalna sigurnost u kurikulumu sastavnica zagrebačkog sveučilišta, diplomski rad*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju, Odsjek za pedagogiju, Zagreb.
2. Ashley, Richard K. (1984): „The poverty of neorealism“, *International Organization*, The MIT Press, Vol. 38, No. 2, Cambridge, Massachusetts, pp. 225-286.
3. Bilandžić, Mirko (2012): „Prema strategiji „nacionalne“ sigurnosti Europske unije“, *Policija i sigurnost*, God. 21, (1)Zagreb, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija, str. 49-69.
4. Buzan, Barry (1983): *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf Books, University of Michigan, USA.
5. Buzan, Barry (1991): “New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century”, *International Affairs*, Vol.67. No. 3, pp.431-451.
6. Buzan, Barry (2012): „How regions were made, and the legacies for world politics: an English School reconnaissance“, u: *International Relations Theory and Regional Transformation*, edited by T.V.Paul, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, pp. 22- 48.
7. Buzan, Barry and Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers: The structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom.
8. Cohen, Richard; Mihalka, Michael (2001): *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, PN, The Marshall Center Papers, No. 3 edition, George C. Marshall European Center for Security Studies, Germany.
9. Collins, Alan (ur.) (2010): *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti, Zagreb.
10. Nye Joseph S. Jr. (2003): *Understanding International Conflicts*, Fourth edition, (Foreward by Stenley Hoffman), Longman, New York.
11. Paul, Thazha Varkey (2012): „Regional transformation in International relations“, u: *International Relations Theory and Regional Transformation*, edited by T.V.Paul, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, pp. 3-21.
12. Peoples, Columba and Vaughan-Williams, Nick (2010): *Critical Security Studies*, An introduction, Routledge, New York.
13. Smith, Steve; Baylis, John (2001): *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York, London.
14. Steans, Jill (1988): *Gender and International Relations: An Introduction*, Cambridge: Polity Press.

15. Walt, Stephen M. (1991): „The Renaissance of Security Studies“, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2, Oxford University Press, pp. 211-239.
16. Bajagić, Mladen (2007): *Osnovi bezbednosti*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
17. Bjelajac, Željko (2014): *Trgovina ljudima - Zločin protiv čovečnosti*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad.
18. Bjelajac, Željko (2015): *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad.
19. Bjelajac, Željko; Zirojević, Mina (2014): „Bezbednosna kultura u eri globalizacije“, *Kultura polisa*, God. XI, br. 23, Kultura – Polis, Novi Sad, Institut za evropske studije, Beograd, str. 77–99.
20. Ivanović, Aleksandar (2012): „Teorije bezbednosti“, *Univerzitetska misao*, God. 2012, br. 11, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, str. 49-87.
21. Kekić, Dalibor (2004): „Kultura bezbednosti u savremenim shvatanjima bezbednosti“, *Međunarodni problemi*, Vol. LVI, br. 2–3, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 221–248.
22. Marinković, Nemanja (2007): „Zamisao globalne bezbednosti - sa ili bez nacionalne“, *Bezbednost*, vol. 49, br. 4, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, str. 58-69.
23. Simić, Dragan (1999): *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
24. Simić, Dragan (2002): *Nauka o bezbednosti: savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ/Fakultet političkih nauka, Beograd.
25. Simić, Dragan (2007): „Savremene teorije bezbednosti“, *Antologija tekstova sa „Škola reforme sektora bezbednosti“*, ISAC Fond - International and Security Affairs Centre, Beograd, str. 165-195.
26. Stanarević, Svetlana (2012): *Koncept bezbednosne kulture i pretpostavke njegovog razvoja, doktorska disertacija*, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd.
27. Todorović, Dragan (2016): *Sunitsko-šiitski raskol i njegove posledice na bezbednost u regionu bliskog istoka, doktorska disertacija*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet Političkih nauka, Beograd.

Internet izvori:

1. <http://www.ergomas.ch>
2. <http://www.euroakadeemia.ee>
3. <http://www.hrleksikon.info>
4. <http://www.opsteobrazovanje.in.rs>

EVOLUTION OF DIFFERENT APPROACHES TO SECURITY STUDIES

Summary: The need for security and safety is one of the first need, in addition to the physiological, which appeared in humans. So, the first forms of organization, that is, from the original community we can follow the evolution of security as human needs. It is evident that the need for safety and security is the essential need, which is a prerequisite for creating a peaceful and stable societies. This need is a complex, multi-point caused and conditioned by the interconnection of a number of different factors. If individuals or groups of people are not protected, both in the physical, material, and psychological terms, if they violate basic

human rights, and live with a sense of fear and uncertainty, then we can not talk about their capabilities and abilities to lead a life of acceptable quality who is worthy of a modern man. Difficult to exercise these needs in a way pointless and makes irrelevant human primary physiological needs identified in the hierarchy of human needs. The natural tendency of man is to live in safe conditions. Therefore, the creation of such conditions constitutes its vital interest.

Key words: security, security concept, security studies